Při výběru jednotlivých témat, problémů a autorů jsem byla vedena především snahou poskytnout studentům základní vodítko pro četbu současné naší i světové literatury věnované tomuto problému a současně dodržet únosný rozsah pro jednosemestrální kurs. Mým cílem bylo ukázat problém z různých zorných úhlů, žádný z nich studentům pokud možno nevnucovat a vyhnout se tedy hodnotícím soudům. Považuji však za korektní čtenářům sdělit, že je mi bližší třídní pohled (konkrétně weberiánský) než hierarchický. Většina kapitol zahrnuje doporučenou literaturu k dalšímu studiu. Omezila jsem se na ty práce, o nichž vím, že jsou v našich knihovnách alespoň teoreticky dostupné. Úplný seznam literatury, o níž jsem se opírala či na níž odkazuji, je uveden samostatně.

Jsem nesmírně zavázána svým kolegům Milanovi Tučkovi, Josefovi Alanovi a Martinovi Hájkovi, kteří velice pečlivě přečetli předchozí verzi textu (Milan Tuček dokonce verze dvě) a opatřili je řadou postřehů, připomínek a inspirativních námětů. Co nejupřímněji jim za to děkuji. Odpovědnost však samozřejmě za nic nenesou. Za každou připomínku budu vděčná i čtenářům. I když už je text napsán, ráda je využiji v přednáškách.

Jadwiga Šanderová
ISS FSV UK
Celetná 20
Praha 1

sander@mbox.fsv.cuni.cz

1. SOCIÁLNÍ STRUKTURA, NEROVNOSTI A STRATIFIKACE

V každé společnosti zjišťujeme, že životní úděl některých lidí je daleko příznivější než ostatních. Jedni jsou na tom po materiální stránce lépe a jiní hůře, někteří rozhodují a jiní se těmto rozhodnutím podřizují, někteří jsou všeobecně váženi a ctěni, zatímco jiní jsou v opovržení. Jen málokdo zůstane tváří tvář tomuto zjištění zcela netečný. Otázku, proč tomu tak je a zda tomu tak být musí, si kladli už filosofové ve starověku[1] a nikdy neopustila stránky vědeckých pojednání zabývajících se společností. Sociologové v této souvislosti popisují společnost jako více či méně hierarchické uspořádání množin lidí získávajících prostředky obživy podobným způsobem, což vede k tomu, že mají podobný životní úděl. Pojem stratifikace je latinského původu (stratum = vrstva) a sociologové si ho vypůjčili z geologie. Sociální stratifikace znamená společenské rozvrstvení. Společnost si tedy můžeme představit jako hierarchii určitých segmentů společnosti, kde na vrcholu nalézáme privilegované, tj. mocné a bohaté, kteří bývají zpravidla váženi a ctěni, a u dna ty nejchudší, kteří žijí na okraji společnosti, tj. deprivilegované. Názory na to, zda takové hierarchické uspořádání je nezbytnou charakteristikou každé složitější společnosti, se liší. Sociologové také nalézají různé příčiny tohoto jevu. Vcelku se však všichni shodnou v tom, že sociální stratifikace je jednou ze základních sociálních struktur společnosti a že je výrazem nerovného rozdělení vzácných statků, materiální i nemateriální povahy, především bohatství a moci, případně prestiže. Tyto nerovnosti sociologové nazývají sociální nebo též distribuční (distribuce = rozdělování).

Problému sociální stratifikace se nelze vyhnout při řešení téměř žádného problému spadajícího do sféry zájmu sociologů, protože její typ a charakter výrazně ovlivňují život všech členů společnosti. Přesto však, a nebo

[1] Zejména Aristotelés a Platón.

spíše právě proto, panuje v teorii značná nejednotnost, která vede někdy až k protikladným popisům a interpretaci distribučních nerovností, zejména vyspělých moderních společností. Tento teoretický pluralismus se pak projevuje v tom, že i ty nejzákladnější pojmy, jako je například třída a vrstva, jsou definovány různě. Vyjdeme proto od toho, v čem existuje téměř všeobecná shoda. Podrobněji rozebereme výše uvedené konstatování, že sociální stratifikace je, jakožto výraz distribučních nerovností, jednou ze sociálních struktur společnosti.

1.1. STRUKTURY A JEJICH HRANICE

Pojem struktura je běžnou součástí našich každodenních rozhovorů a má celou řadu významů, které lze s určitou licencí převést na význam jediný a tím je uspořádání[2]. Zároveň už více než půl století patří mezi základní pojmy každé vědy. Součástí vědeckého pojmosloví se stal nejdříve v chemii, a to v souvislosti se zjištěním, že dvě nebo více chemických látek stejného procentního složení a se stejnou molekulární vahou nemá stejné chemické a fyzikální vlastnosti, liší-li se svou vnitřní stavbou. Chování chemických látek je totiž určeno nejen tím, z jakých prvků se skládají, ale také tím, jak jsou tyto prvky vůči sobě navzájem uspořádány, jakou má látka strukturu. Postupně se pak dospělo i v jiných oborech vědeckého bádání k přesvědčení, že vnitřní stavba (struktura) je důležitým rysem veškeré skutečnosti, včetně sociální. Pojem struktura tak zhruba ve 30. letech začal dominovat pojmovému aparátu všech věd. V některých (zejména ve filosofii, jazykovědě, etnologii, psychologii a sociologii) vznikl samostatný směr, strukturalismus, v jehož rámci se zájem badatelů soustředil na zkoumání vazeb mezi částmi určité složité entity (jazyk, osobnost, kultura, hudba, společnost apod.).

Pojem struktura nejčastěji označuje komplex vztahů mezi komponentami nějakého celku. Nejobecněji ji lze definovat jako množinu relací (souhrn

[2] Je odvozeno od latinského slovesa **struere** - klást na sebe, skládat, kupit, ale též spojovat, sestavovat, zřizovat, stavět, přeneseně pak osnovat, zamýšlet, působit. V českém jazyce má čtyři základní významy:1. **způsob složení**, vnitřní uspořádání nějaké látky (např. vzájemná **vazba** atomů, vnitřní **stavba** krystalů, charakter horniny daný tvarem a **spojením** nerostů); 2. **účelné uspořádání** prvků, částí nebo složek nějakého celku (zpravidla dle jednotícího principu); 3. **vnitřní uspořádání** a zpravidla též **stupňovitá výstavba** společenských útvarů; 4. **soustava vnitřních vztahů** účelně organizující jednotlivé složky kulturního útvaru v ústrojný celek; kulturní útvar jako celost takovou soustavou vzniklá [Slovník .. 1989]

vztahů), jimiž jsou uspořádány prvky určitého celku. Jsou-li nějaké prvky propojeny nenáhodnými pravidelnými vztahy (strukturou), tvoří systém. Systém tak je souborem uspořádaných komponent. K tomu je třeba dodat, že několik systémů může představovat různá uspořádání (struktury) týchž jednotlivin a dva soubory týchž prvků provázané různými vztahy tvoří dva různé systémy. Příkladem může být hromada panelů, z nichž lze postavit různé typy domů, které se liší tím, jak panely uspořádáme. Na tyto domy se pak můžeme dívat jako na různé systémy. Struktura je tedy důležitým definičním znakem systému a někdy nás zajímá pouze ona a nikoli prvky, které spojuje. Určitá struktura může být také prvkem nějakého vyššího uspořádání (struktury). Zůstaneme-li u příkladu ze stavebnictví, můžeme se na zmíněné panelové domy dívat jako na prvky struktury sídliště, přičemž mezi touto strukturou a strukturou jednotlivých domů existuje vzájemný vztah. Struktura domu je ovlivněna tím, kde na sídlišti stojí. V tom případě hovoříme o strukturách vyššího (sídliště) a nižšího (domy) řádu. Struktura dále nepředstavuje nutně něco statického, neměnného. Ve strukturách mohou probíhat různé vzájemně propojené procesy, které jsou podmíněny danou strukturní vazbou. Probíhají-li tyto procesy pravidelně, lze je považovat za součást dané struktury. V našem příkladu se může sídliště rozpínat, nebo naopak odumírat, může se částečně měnit, ale stále představuje tutéž strukturu. Např. zrušením několika ulic a vybudováním náměstí se sice struktura sídliště trochu změní, tato změna však nevede k zásadní proměně celé struktury. Praha dnes například vypadá výrazně jinak než před 100 lety, nicméně jde pořád o stejnou základní strukturu. Jednotlivé úpravy byly prováděny tu více, tu méně s ohledem na stávající uspořádání a lze je považovat za jeho součást, vzdor tomu, že přibyly nové části, některé části byly zcela zrušeny a jiné nahrazeny novými.

Často stojíme před otázkou, jak dramatickou změnu musí určitá struktura prodělat, abychom mohli hovořit o struktuře nové. Poměrně snadné je učinit toto rozhodnutí v krajních případech. Příkladem takových krajních situací může být na jedné straně Staré město ve Varšavě, které bylo během druhé světové války zcela zničeno a po válce pak obnoveno v původní podobě (struktura byla zachována), a na straně druhé Lidice, které byly rovněž srovnány se zemí, ale po válce znovu postaveny podle nového architektonického plánu (struktura byla změněna). S tak krajními situacemi se však setkáváme zřídka. Jak je to například s Berlínem?

Představovalo vybudování a posléze zbourání Berlínské zdi natolik zásadní zásah do struktury Berlína, že lze hovořit o třech různých strukturách (v období před postavením zdi, v době její existence a po jejím zbourání)? Nebo šlo z hlediska celkového charakteru města o nepodstatné zásahy, které strukturu zásadním způsobem nezměnily, jen ji modifikovaly? Na podobné potíže narážíme u složitých systémů, které představují komplex vzájemně provázaných paralelních struktur. Často se stává, že tyto systémy stejné úrovně se vzájemně natolik prolínají, že nelze na základě pozorování jednoznačně stanovit, kde jeden začíná a druhý končí. Hranici je proto třeba určit arbitrárně (subjektivním rozhodnutím). V obou případech stojíme před problémem, který lze shrnout v otázce „kudy vést hranici?" Objektivní určování hranic či přechodů mezi dvěma strukturami je totiž v sociální realitě zpravidla daleko obtížnější než v neživé a živé přírodě, a proto se s problémem „stanovení hranic" potýkáme v sociálních vědách daleko častěji než v přírodních. Často o hranicích musíme rozhodnout arbitrárně. Příkladem může být vymezení generací, kdy pro potřeby empirického výzkumu musíme stanovit jednoznačné kriterium přiřazující zkoumané osoby jednotlivým generacím. Takovým kriteriem je zpravidla rok narození. „Hranice" je tak stanovena půlnocí mezi Silvestrem a Novým rokem určitého roku, což je v zásadě komické. Jiným příkladem může být situace, kdy uvažujeme o současných trendech vývoje uspořádání rodinných vztahů. Dnes se lze například často setkat s tím, že muž a žena spolu žijí, aniž by uzavřeli sňatek, a vychovávají děti, které si přivedli ze svých předešlých manželství. V minulosti by lidé v takovém soužití nejen byli vystaveni celé řadě formálních a neformálních sankcí, ale nikoho by ani nenapadlo hovořit o rodině. A co dnes? Lze soužití tohoto typu považovat za rodinu, nebo jde o zcela nový typ uspořádání vztahů mezi lidmi (jinou sociální strukturu)? To bude záležet mimo jiné i na tom, v jakém kontextu budeme rodinu zkoumat. Například na tom, zda rodinu považujeme za instituci, jejímž hlavním cílem je zabezpečit děti, nebo za instituci, jejímž hlavním cílem je zabezpečit pokračování rodu.

Jak už bylo řečeno, představuje sociální stratifikace určitý typ sociální struktury a „problémem hranic" je pro její zkoumání typický. Existují mezi jednotlivými segmenty stratifikačního systému objektivní, jednoznačně vymezené hranice, nebo jsou tyto hranice spíše mlhavé a proto je lze vymezit různě? Jinými slovy, jsou tyto hranice objektivně pozorovatelné, nebo je stanovuje badatel? Pokud skutečně existují, nakolik přesně je lze určit? Ujasněme si však nejdříve, co je to sociální struktura.

1.2. SOCIÁLNÍ STRUKTURA

Sociální struktura je definována jako **souhrn statusů a s nimi spojených rolí. Status představuje pozici v sociální struktuře a role vymezuje vztah této pozice k pozicím ostatním.** Role vymezují práva, povinnosti a tzv. očekávané chování spojené s jednotlivými statusy. Tato definice je značně abstraktní. Co vlastně říká? Jinými slovy to, že mezi lidmi existuje řada nenáhodných vztahů, které si lze představit jako systém, jehož prvky (komponentami) však nejsou lidé. Společnosti a skupiny se sice nepochybně skládají z lidí (zcela konkrétních individuí). Nicméně vzdor tomu, že v každé společnosti lidé umírají a rodí se noví a že z řady skupin (například nějakého spolku) někteří členové odcházejí a přicházejí jiní, nemívá tato výměna na uspořádání vztahů mezi lidmi významný vliv; struktura zůstává stejná.

Nejnápadnější to je v obchodě či restauraci, kde se lidé střídají velmi často a přitom základní vztahy jsou pořád tytéž. Je to tím, že sociální struktura restaurace netvoří vztahy mezi panem Modrým, jenž je zde číšníkem, a manželi Zelenými, kteří zde právě obědvají, ale vztahy mezi číšníkem a hosty. Prvky restaurace jakožto sociálního systému tedy nejsou výše jmenovaní lidé, ale pozice, jež svým jednáním tito lidé zaujímají, tzv. **statusy**. V daném případě jsou těmito statusy číšník a host. Každý status je blíže určen zcela konkrétními právy, povinnostmi a očekávaným chováním. Komplex těchto práv, povinností a očekávaného chování, který se váže k určitému statusu, nazvali sociologové **role.** Role vážící se k určitému statusu zároveň vymezuje vztah (zejména práva a povinnosti) vůči jiným statusům daného systému. Tyto vztahy jsou reciproční (vzájemné). Právo spojené s určitým statusem je zároveň povinností spjatou s jiným statusem a naopak. Je-li například se statusem hosta spojeno právo dostat sklenici naplněnou až po vyznačenou rysku, je povinností číšníka zajistit, aby host nedostal sklenici poloprázdnou. Povinností hosta je za jídlo a pití zaplatit stanovenou cenu, což opravňuje číšníka vyžadovat příslušnou částku, která je navíc formálně vymahatelná. Očekává se například také, že hosté budou dodržovat zásady slušného stolování a že se číšník bez vyzvání

nezapojí do jejich konverzace. Očekávané chování je však spíše pod neformální kontrolou.

Jiným příkladem souboru statusů a rolí může být FSV UK. Existují zde tyto statusy: děkan, proděkan, člen vědecké rady, profesor, docent, odborný asistent, asistent, student, předseda a člen akademického senátu, ředitel institutu, zástupce ředitele institutu, vědecký tajemník, vedoucí katedry, sekretářka a řada dalších. Hlavní povinností profesorů, docentů a asistentů je zprostředkovat studentům základní poznatky určitých vědních oborů, zjišťovat a hodnotit, do jaké míry si studenti tyto poznatky osvojili. Studenti naopak mají právo vyžadovat na svých učitelích kvalitní studijní programy a přednášky, přičemž mají povinnost dostavit se ke zkoušce, aby jejich znalosti mohly být přezkoumány. Od studentů se např. dále očekává, že budou jednotlivé pedagogy oslovovat akademickými tituly, jichž tito dosáhli. Neodpovídá očekávanému chování, oslovuje-li student všechny pedagogy bez rozdílu pane profesore (paní profesorko), ačkoli to není nikde formálně zakotveno. Některá práva a povinnosti tedy nemusí být a velmi často nejsou formálně zakotveny, ale mají spíše zvykovou podobu. V takovém případě hovoříme o očekávaném chování.

1.2.1. Skupiny, instituce a organizace

Sociální struktura je jedním z definičních znaků sociální skupiny, jímž se liší od jiných typů sociálních uskupení, zejména od sociálního agregátu a sociální kategorie. Sociální agregát je množina osob, které pouze sdílejí stejný prostor (určité prostranství, budovu apod.). Sociální kategorie je množina osob, které mají stejnou určitou sociální charakteristiku (vzdělanostní kategorie, příjmové kategorie, věkové kategorie apod.). Abychom mohli hovořit o sociální skupině, musí jít o množinu lidí, která je sociálně strukturovaná, což znamená, že v ní lze odhalit soubor statusů a s nimi spojených rolí, které řídí chování členů skupiny vůči sobě navzájem. Na základě míry intimity vztahů, která je dána rolemi, rozlišujeme skupiny primární a sekundární (případně skupiny s převažujícími primárními či sekundárními vztahy). Podle stupně formalizace vztahů, rozlišujeme skupiny formální a neformální (případně skupiny s převažujícími neformálními či formálními vztahy). Rozlišují se také sociální skupiny malé a velké. Tyto dva typy sociální skupiny se obecně vzato liší počtem členů, neboť i ten ovlivňuje povahu vztahů ve skupině. Vzhledem k tomu, že tento vliv není jednoznačný, protože zde hrají roli i další skutečnosti, bylo by pošetilé definovat malé a velké skupiny pouze počtem členů. Narážíme zde na výše zmíněný „problém hranic". Je snad skupina o deseti lidech malá a o jedenácti už velká? Hledají se proto jiná vymezení. Například za malou skupinu se považuje taková, jejíž členové jsou bez přípravy a váhání schopni vyjmenovat všechny ostatní členy, což samozřejmě závisí nejen na jejich počtu, ale také na tom, jak dlouho skupina existuje a jak často se její členové stýkají. Typologie sociálních skupin je však v dané souvislosti tématem vedlejším a navíc jde o téma zpracované v téměř každé učebnici[3] i slovníku sociologie.

Soustava určitých statusů a rolí nemusí nutně vyústit či nabývat konkrétní podoby v sociálních skupinách, tj. v trvalejších uspořádáních lidí. Sociální struktura je, ač se o tom takto explicitně často nehovoří, také definičním znakem instituce. Nejobecněji lze instituci definovat jako ustálené vztahy či pravidla sociálního jednání[4], která jsou nezávislá na konkrétních lidech. Lze se setkat i s vymezením instituce jakožto komplexu statusů a rolí a norem, jehož cílem je uspokojit nějakou sociální potřebu [Persell 1987; 62][5].

Pojem instituce je v češtině často používán jako synonymum organizace. Sociolog však organizací rozumí formální sociální skupinu. Fakulta sociálních věd je zcela konkrétní organizace (formální sociální skupina). Pojmu instituce bychom v souvislosti s fakultou mohli použít, pokud by-

[3] Například [Petrusek a kol. 1991; 47-61].

[4] Sociální jednání, je taková činnost lidí, jíž jednající přisuzuje nějaký význam a která je orientována vůči jiným lidem.

[5] Uvedené definice instituce jsou plně v souladu s vymezením J.Kellera ([Keller 1992] a [Velký... 1996]), jehož pojetí je originální zejména v tom, že předkládá společně dva přístupy k institucím (antropologický a funkcionální), což nebývá obvyklé. V učebnicích se setkáváme buď s jedním nebo druhým. Tuto definici by však podle mého názoru bylo třeba doplnit o slůvko sociální (instituce je každý obecně praktikovaný, v dané kultuře uznávaný a předávaný způsob sociálního jednání). Vynecháme-li přívlastek sociální, zahrnuje podle mého soudu tato definice i technologie, což zcela zbytečně rozšiřuje již dostatečně širokou škálu jednání, které lze pod pojem instituce zahrnout (od adopce, bohoslužby, přes trh až po prostituci, korupci). O institucích pojednává vcelku podrobně Keller [1992; 54-65]. V dané souvislosti chci jen poukázat na to že, pojem instituce a sociální struktura se vyznačově částečně překrývají.

chom se pohybovali v obecnější rovině a hovořili například o instituci vysoká škola universitního typu. Podobně rodina je institucí, která se uskutečňuje v podobě konkrétních skupin lidí (rodina manželů Bílých, Červených atd.). Organizace je v sociologii nejčastěji definována jako záměrně vytvořená a racionálně řízená skupina za účelem dosažení nějakého cíle. Bylo by však chybou, kdybychom se domnívali, že nutným předpokladem naplnění nějaké instituce je existence trvalejší sociální skupiny. Například v souboji nebo při korupci jde jen o velmi přechodná sociálně strukturovaná uskupení lidí. Konečně, některé instituce jsou vlastně statusem (například instituce svobodné matky).

Jaký je tedy vztah mezi pojmy sociální struktura, sociální skupina, instituce a organizace? **Sociální struktura je důležitým definičním znakem sociálních skupin a institucí.** Organizace je typ sociální skupiny. Některé instituce předpokládají existenci sociálních skupin. Příkladem je rodina nebo škola. Na druhé straně řada institucí funguje mimo pevné sociální skupiny. Příkladem je obchod nebo restaurace. U některých institucí však narážíme na „problém hranic". Lze se například přít o to, zda účastníci souboje (vymezeného rolemi vyzývatel, vyzvaný, svědci a lékař) jsou či nejsou sociální skupinou. Lze hájit názor, že je to sociální skupina, byť velmi přechodná, a to proto, že jde o soubor lidí, jejichž činnost je výrazně strukturovaná.[6] S tímto názorem by zřejmě nesouhlasili ti, kdo považují za nepominutelný definiční znak sociální skupiny tzv. vědomí skupinové odlišnosti, kdy se její členové vymezují vůči svému okolí (v kategoriích My a Oni)[7]. Většina autorů však tento definiční znak vztahuje jen k určitému typu sociální skupiny (tzv. komunita či skupina komunitního typu).

Dosavadní vývoj sociologie ukazuje, že snaha dospět ke konečnému řešení problémů tohoto typu v „definičních sporech" zpravidla vede k samoúčelným klasifikačním cvičením. Je třeba je řešit případ od případu v konkrétních analýzách a podle kontextu. Někdy nás souboj zajímá spíše jako instituce, jindy se můžeme zabývat zcela konkrétním soubojem a považovat jeho účastníky za skupinu.

[6] Konec konců například F. W. Znaniecki definoval instituce jako skupiny s neosobními funkcemi (viz [Velký .. 1996].

[7] Výčet nejčastěji uváděných definičních znaků sociální skupiny uvádí Petrusek [Petrusek a kol. 1991; 58–61].

Pojem sociální struktura (definovaný jakožto souhrn statusů a rolí) je nepochybně abstrakcí a má proto také své odpůrce, zejména v řadách zastánců interpretativní sociologie. Ti tvrdí, že sociální struktura, statusy a role jsou konstrukty sociologů, které nemají s realitou nic společného, a jsou v lepším případě heuristickou pomůckou či analytickým nástrojem pomáhajícím sociologovi uchopit složitou sociální realitu, spíše však zavádějícím mýtem, který zamlžuje skutečné vztahy mezi lidmi. Kritikové zdůrazňují, že pro konkrétní interakce je důležité i to, jak si jejich účastníci vše, co se kolem nich děje, interpretují, a že právě v rámci konkrétních interakcí, jejichž důležitou součástí jsou zmíněné interpretace, struktury vznikají. Idea statusů a zejména rolí nám však vnucuje ryze objektivistickou představu, že struktury jsou něco, co existuje mimo vůli a konkrétní chování lidí, co přichází z vnějšku a na co lidé pouze reagují.

Tento typ kritiky by byl zcela oprávněný, pokud bychom chápali sociální role jako něco zcela rigidního podobného právnímu zákonu, který navíc nikdo nemůže změnit. I objektivisticky zaměření sociologové však dobře vědí, že struktury se mění, a to právě proto, že lidé role neplní mechanicky a všichni stejně, podobně jako každý herec spolu s režisérem ztvární například roli Hamleta jinak. Krom toho, řada lidí své role neplní vůbec (chovají se deviantně) a dochází-li k takovému jevu hromadně, může to vést k proměně role (rolí) a odtud případně celé struktury. Sotva lze popřít, že vztahy mezi lidmi jsou do jisté míry uspořádány, a to nezávisle na tom, kdo se jich účastní. Statusy a role totiž představují neviditelnou síť pravidel a dohod či úmluv, o nichž nás zřídka napadne pochybovat, a řadu z nich bychom ani nedovedli popsat, protože je plníme zcela rutinně na základě minulých zkušeností či automatickou nápodobou. V každodenním životě nám zprostředkovávají hodnotový a normativní systém společnosti, jímž se musíme alespoň částečně řídit, abychom mohli komunikovat s ostatními lidmi. Sociální struktura je to, co na jedné straně omezuje a usměrňuje naše jednání v závislosti na pozicích, které ve společnosti zaujímáme, a na druhé straně nám usnadňuje komunikaci s ostatními a pomáhá rychle se adaptovat na nové prostředí. Samozřejmě jde především o pojem, tedy nástroj, jenž nám usnadňuje systematicky zkoumat společnosti. Tuto funkci plní pojmový aparát v každé vědě a nemá valného smyslu se dohadovat o tom, zda jde o konstrukt či o něco, co reálně existuje.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Institut základů vzdělanosti
Knihovna pro univerzitní základ
Celetná 13, Praha 1

1.2.2. Sociální struktura společnosti

Obecně vzato, je i společnost sociální skupina definovaná velice složitou sociální strukturou, komplexem více či méně provázaných sociálních skupin a institucí (tj. substruktur). Zároveň je však společnost strukturována jako celek. Jsou to především vztahy mezi statusem muže a ženy, mezi různými generacemi (status věku) a mezi statusy různých etnik a ras. Role spojené s těmito statusy jsou v různých společnostech různé a historicky se mění. Tak například v mnoha kulturách, stejně jako v minulosti kultury naší, zjišťujeme daleko větší rozdíly v právech, povinnostech (včetně například způsobu oblékání) a očekávaném chování mužů a žen. I v moderní demokratické společnosti, kde jsou si formálně, tj. z právního hlediska, muži a ženy rovni, se jejich role a tudíž i status liší, zejména pokud jde o očekávané chování, ale i pokud jde o reálná (tedy nejen formálně uznaná ale skutečně uplatněná) práva. Jakkoli i v tomto ohledu dochází ke stále většímu uvolnění, toleruje se například obhroublý slovní projev spíše mužům než ženám, očekává se, že se žena bude více věnovat péči o domácnost a že hmotné zajištění rodiny je především úkolem muže. Toto očekávané chování se pak odráží v modifikaci dalších rolí. Například ženy většinou dostávají za tutéž práci méně zaplaceno než muži, protože se předpokládá, že značnou část energie vynaloží na péči o domácnost a nemohou proto podat stejný výkon jako muži. Mladé ženy bez ohledu na to, zda pečují o malé děti, obtížně nalézají zaměstnání. Při rozvodu mají matky daleko větši šanci získat děti do své péče než muži bez ohledu na to, že v mnoha rodinách se dětem více věnuje otec. Ještě větší nerovnosti existují mezi příslušníky jednotlivých etnik a ras. Ačkoli je rasová diskriminace neslučitelná s demokratickým uspořádáním vyspělých moderních společností, jsou na tom zde představitelé minoritních (menšinových) ras či etnik z celé řady hledisek hůře než příslušníci majoritního (většinového) etnika. U nás jsou v takovém nerovnoprávném postavení zejména Romové. Pro naše jednání a pro to, jak se k nám chovají ostatní, je také významný status věku. Jak často slyšíme, že je někdo příliš mladý nebo starý na to, aby se choval určitým způsobem nebo aby mohl zastávat určitou pozici v zaměstnání. Pro řadu práv dokonce existují legislativně zakotvené hranice, z nichž nejdůležitější je plnoletost, která z nás teprve činí plnoprávné občany.

Jinými slovy, to jakého jsme pohlaví, k jaké rase (etniku) ve společnosti patříme a v jakém jsme věku, výrazně ovlivňuje, jak se k nám ostatní, v nejrůznějších situacích chovají. Zejména na veřejnosti či v různých formálních skupinách a organizacích jsme především ženy nebo muži v určitém věku a příslušníci majoritního nebo minoritního etnika.[8] U nás je z tohoto hlediska nejzřetelnější vliv etnické příslušnosti. Rom je pro značnou část naší majoritní (neromské) populace především cikán a teprve potom třeba učitel nebo poslanec. Krom toho, dosáhnout statusu učitel nebo poslanec je pro Romy daleko obtížnější než pro ostatní.

Všichni jsme členy celé řady sociálních skupin a podstatnou část našeho života představuje institucionalizované jednání. Každý moment svého života tak zaujímáme celou řadu statusů.[9] Všechny statusy, jež zaujímáme, však nemají pro náš život stejný význam. Některé jej ovlivňují neustále, jiné jen dočasně. Statusy, které nejvíce ovlivňují naše interakce a vztahy s ostatními lidmi, jsou tzv. **řídící statusy**[10]. Patří k nim již zmíněné pohlaví, věk, etnikum, rasa a také zdroj a způsob obživy. Na základě řídících statusů očekávají druzí, že se budeme ve všech situacích chovat určitým
em, a předpokládají také, že máme určité schopnosti a vlastnosti.
však možná ještě důležitější, oprávnění a povinnosti spojené s řídícím statusem nás často omezují či naopak zvýhodňují v možnostech zaujmout další statusy či mají vliv na naše práva a povinnosti s nimi spojené. I role související s řídícími statusy se navzájem ovlivňují. Je například nápadné, že v některých zaměstnáních nalézáme daleko častěji muže než ženy (a naopak). Při obsazování některých pracovních míst mají přednost muži do 35 let. Ženy mezi 20 a 35 lety mají větší potíže se získáním za-

[8] Tam, kde se mezi lidmi vytvoří alespoň částečně primární vztahy, ustupuje význam těchto statusů, zejména statusu etnika (rasy, národnosti) do pozadí. V prostředí, kde se často stýkají představitelé různých etnik a kde vznikají i více méně přátelské vazby, lidé zpravidla přestávají etnickou příslušnost ostatních (i svoji vlastní) vnímat. Status pohlaví a věku má z tohoto hlediska silnější vliv. Rodiče v nás sice vidí především svoje potomky, kteří mají zcela unikátní vlastnosti, nicméně se zpravidla chovají trochu jinak k dcerám a synům a také svoje chování vůči nám mění spolu s tím, jak dospíváme. Nicméně, i dospělí lidé jsou zpravidla pro své rodiče stále tak trochu děti. Řada lidí se také chová diferencovaně ke svým přátelům a kolegům v zaměstnání podle toho, jakého jsou pohlaví či věku. Nicméně, toto chování bývá daleko více ovlivněno rolemi spojenými se statusy definujícími strukturu dané skupiny. Například šéf je zpravidla především nadřízený a teprve potom žena či muž. I když i v tomto ohledu nalézáme řadu výjimek.

[9] Například začínající učitelka na školním výletě, která obědvá se svými žáky a ředitelkou školy v restauraci, plní role spojené se statusy mladá žena, učitelka, osoba v podřízeném postavení a host.

[10] V angličtině master status.

městnání podle svých představ než ostatní obyvatelstvo. U nás mají om zené možnosti výběru zaměstnání například Romové. Krom toho se k ří dícím statusům poměrně úzce váží další charakteristiky. Věk, pohlaví etnická příslušnost značně ovlivňuje vzdělání, jehož lidé dosáhnou, a k vzdělání se v moderních společnostech velmi úzce váže profese a zaměst nání; zaměstnání pak prostřednictvím příjmů ovlivňuje životní úroveň a ži votní styl. Životní úroveň a styl se ovšem rovněž liší mezi jednotlivým generacemi a etniky; odlišný je též u mužů a žen. Tak například u nás ma jí mladší generace v průměru vyšší vzdělání než starší. Ženy mají o ně nižší příjmy než muži a zpravidla mají méně volného času. Romská popu lace dosáhla v průměru daleko nižšího vzdělání než ostatní obyvatelstvo Pro profese, které jsou spojeny s řízením lidí a možností ovlivňovat jed nání jiných lidí, se zpravidla požaduje vysokoškolské, přinejmenším vš středoškolské vzdělání, a zpravidla jsou s nimi také spojeny vyšší příjm Také profese, které vyžadují speciální nadání, mají často větší prestiž ne profese, které takové schopnosti nevyžadují. Na tom, jak velké máme pří jmy a jakým způsobem je získáváme, závisí naše životní úroveň, životn styl, naše budoucnost a budoucnost našich dětí, a v neposlední řadě i to, nakolik jsme ve společnosti váženi, bez ohledu na naše skutečné schop nosti a vlastnosti. K lékaři, s nímž se lidé setkají například na dovolené, se lidé zpravidla chovají s daleko větší úctou než například ke státnímu úředníkovi, aniž by věděli, s jakou kompetencí a s jakými výsledky svo je zaměstnání vykonávají. Tato rozdílná úcta plyne z toho, že povolání lé kaře má větší prestiž (je váženější) než povolání státního úředníka. Zdroj a velikost našich příjmů je také důležitým předpokladem toho, jakých so ciálních skupin se můžeme stát členy. Jsou to především zcela formální skupiny, jako je například golfový klub nebo různé profesní komory, ale i neformální uskupení či instituce, jako například stolní společnost mla dých literátů v nějaké kavárně.

1.3. SOCIÁLNĚ EKONOMICKÁ A SOCIÁLNĚ KULTURNÍ NEROVNOST

V pozadí sociální strukturace stojí dva procesy: sociální diferenciace a symbolické hodnocení. Sociální diferenciace úzce souvisí s tím, že lidé jako druh mohou přežít pouze pokud spolupracují, pokud si činnosti nutné k obživě mezi sebou rozdělí, specializují se. Vyplývá to jednak z toho, že

někteří lidé mají k určitým činnostem lepší předpoklady než jiní, ale pře devším z toho, že specializace vede ke zvyšování určitých dovedností a lepšímu využití energie, tudíž k vyšší efektivitě. **Sociální diferenciace** však neznamená pouze dělbu práce v užším slova smyslu, ale i dalších čin ností. Nalézáme ji ve všech sociálních sférách, nejen v pracovní. Například i ve zcela neformální skupině lidé brzy dojdou k (často podvě domému) zjištění, že než se neustále dohadovat o tom, jak a co kdo kde bude dělat, je lepší ponechat plánování jen na několika z nich, kteří se už v tomto ohledu osvědčili. I dětské herní skupiny mají sociální strukturu, která vznikla diferenciací jejich činnosti: zpravidla zde nalézáme status vůdce, dále status stratéga, baviče a třeba mluvčího. Vůdce rozhoduje, co a kdy se bude dělat, stratég vymýšlí, jak bude celá akce probíhat. Bavič či „dvorní šašek" uvolňuje případné napětí ve skupině a baví ostatní, není-li jiný program. Mluvčí pak zastupuje skupinu vůči vnějšímu světu. K těm to statusům se pojí různé role, na jejichž základě lze některé statusy uspo řádat vertikálně, to znamená, že některé statusy stojí výše než ostatní, protože se k nim pojí právo rozhodovat o tom, co budou dělat ostatní (v daném příkladě je to status vůdce a stratéga). Rozlišujeme tedy **sociál ní diferenciaci vertikální** (diferencuje nadřízené a podřízené) a **horizon tální** (diferencuje aktivity, které si jsou v rámci hierarchie rovnocenné, například mluvčí a bavič). V rámci celé společnosti se pak někdy používá pojem společenská dělba práce.

Obecně lze říci, že historicky se doposud společenská dělba práce neustá le prohlubovala. Pro vyspělou moderní společnost je typický vysoký stu peň sociální diferenciace, která vede jednak k vysoké specializaci jednotlivých profesí, ale také k tomu, že pro řadu činností, které lidé vy konávali v soukromé sféře bez zvláštního výcviku, dnes využíváme spe cializovaných služeb, které nám poskytují vyškolení odborníci. A dokonce i pro činnosti, které dříve byly považovány za zcela přirozené a zvládnu telné bez speciální přípravy či pomoci druhých, jako je život v manželství, volba povolání nebo sexuální styk, dnes existují specifické poradenské or ganizace. Vznikají nové statusy a role, struktura společnosti je stále složi tější. V pozadí struktury zaměstnání, která v moderní společnosti představuje jednu z nejdůležitějších sociálních struktur společnosti, zcela zjevně stojí společenská dělba práce.

Pokud jde o různý status mužů a žen ve společnosti, hovořilo se donedávna zcela běžně o tzv. přirozené dělbě práce. Vždyť muži jsou přeci svými biologickými charakteristikami předurčeni k tomu, aby zabezpečovali rodinu po materiální stránce a aby řídili společnost, zatímco doménou žen je péče o domácnost a výchova dětí. Muži jsou přeci fyzicky silní, dominantní, nezávislí, soutěživí, agresivní, logicky uvažují a mají vrozenou sebedůvěru. Oproti tomu slabé a bezbranné ženy jsou submisivní, závislé, emocionální, konformní, náladové s instinktem pečovat o druhé. Odtud se pak odvíjejí i ostatní práva povinnosti spojené se statusem muže a ženy. Přirozenost takového rozdělení je však stále více zpochybňována. V první řadě se poukazuje na to, že role žen a mužů, nejsou ve všech kulturách vymezeny stejně, což by být měly, pokud by šlo o důsledek přirozených rozdílů. Psychické a psychologické rozdíly ale i rozdíly v některých fyzických vlastnostech (například odolnost) mezi muži ženami jsou předmětem výzkumů a diskusí. S jistotou lze snad konstatovat pouze to, že porodit a kojit dítě může jen žena, nikoli muž. To však automaticky neznamená, že je také schopna se o dítě lépe postarat. Situace, kdy se žena špatně stará o děti nebo je dokonce opustí, nejsou nijak řídké, stejně jako případy, kdy matku plně nahradí muž. Ukazuje se také, že řadu tzv. ženských a mužských vlastností si děti osvojují v rámci socializace, jednak zcela bezděčně napodobováním mužů a žen ve svém okolí, kteří se chovají v souladu s mužskými a ženskými rolemi, a jednak jsou v nich tyto vlastnosti zcela cílevědomě pěstovány v rámci výchovy. Dále, různý status mužů a žen, plyne především z hodnocení jejich schopností, které je ukotveno kulturně. I kdyby například byli muži skutečně soutěživější a lépe jim to logicky myslelo než ženám, není objektivně (tj. nezávisle na kultuře) dáno, že jde o vlastnosti hodnotnější či vhodnější pro status vůdce než kooperativnost a intuice; jde o symbolické hodnocení, které je v různých kulturách různé. Podobně je tomu s věkem. Není pravda, že každý člověk dozrává v 18 letech a že výkonnost každého člověka stoupá do 35 let a pak začíná klesat. Opět jde o symbolické věkové hranice, které zdaleka nejsou ve všech kulturách stejné. Aby se toto symbolické hodnocení odlišilo od biologických rozdílů, které nepochybně existují, hovoří se v této souvislosti namísto pohlaví o rodu (jde o gramatický rod)[11] a o sociálním věku.

[11] Často se používá anglického slova gender.

Symbolický charakter nerovnosti statusů je obzvláště patrný u statusu etnik či ras. Příslušníci majority[12] totiž zpravidla považují představitele minorit za méněcenné či neschopné způsobu života, který majorita preferuje a hodnotí jako vyspělejší. Minority jsou také často podezírány, že žijí na úkor majority. Jakkoli je dnes rasismus v našem kulturním okruhu odsuzován, doposud se s ním poměrně často setkáváme, alespoň v latentní (skryté) podobě. V této souvislosti se hovoří o tzv. symbolickém rasismu. Tento jev byl zkoumán např. v USA, kde se s ním údajně lze nejčastěji setkat v příměstských oblastech, kde žijí především bílí Američané. Symbolický rasismus má tři základní podoby, a to přesvědčení, že černí Američané 1. jsou příliš nároční a dostávají více než si zaslouží; 2. nedodržují pravidla hry, tj. normy, na nichž spočívá americký životní styl (tvrdě pracovat, spoléhat se sám na sebe, individualismus a schopnost odložit uspokojení); 3. tyjí ze sociálních dávek, kriminality a tzv. pozitivní diskriminace (kvótní systém zaručující, že se představitelé minorit podílejí na všech výhodách společnosti podílem odpovídajícím jejich podílu na populaci). Podobný je u nás vztah k Romům. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že životní styl Romů je v řadě ohledů skutečně jiný než většinového obyvatelstva. Symbolický moment jejich nízkého statusu však tkví v tom, že většinová populace hodnotí romský životní styl jako méněcenný[13] a řadu problémů, které vznikají střetem našich kultur, považuje za příznak jejich druhořadosti.

Nestejná práva a povinnosti spojené s jednotlivými řídícími statusy tedy vedou k tomu, že lidé si ve společnosti nejsou rovni. V zásadě se setkáváme se dvěma základními typy nerovností. První z nich plyne především ze sociální diferenciace (společenské dělby práce) a jeho kořeny tkví v ekonomické oblasti, ve sféře produkce a směny zboží a služeb. Jde tedy **o nerovnosti sociálně ekonomické.** V moderní společnosti jsou to nerov-

[12] Nemusí nutně jít o majoritu doslovně, tj. z početního hlediska. Spíše jde o etnikum, které má v dané společnosti moc a které může být početně i v menšině. Příkladem jsou bývalé kolonie.

[13] Například ve většinové populaci vládne přesvědčení (silně podporované televizními záběry obydlí Romů), o tom, že „cikáni" běžně žijí ve špíně (všichni asi známe záběry ze sídliště Chanov). Málokdo však ví, že devastace prostředí romských domů souvisí s jejich pojetím rituální čistoty. Dotýkat se cizích odpadků je poskrvňující a proto společné prostory jsou čisté jen tam, kde spolu žijí členové jedné, byť velmi rozvětvené rodiny. Byty bývají vzorem pořádku. Ovšem i Romové považují „gádži" za nehygienické špindíry – vždyť například jedí týmiž příbory, které servírují hostům (v romských rodinách mívají zvláštní příbory vyhrazené hostům) [Hübschmannová 1999; 51–52].

nosti spojené se zaměstnáním (přesněji se zdrojem příjmu, jímž nemusí být vždy zaměstnání, ale třeba dědictví). Nerovnosti mezi muži a ženami, představiteli různých ras a etnik a částečně i generační nerovnosti jsou především důsledkem symbolického hodnocení části společnosti (žen, určitého etnika apod.) jako nerovnoprávného a jsou ukotveny v hodnotovém sytému společnosti, tj. v její kultuře. Americká socioložka Fraserová [Fraser 1997] proto nazvala tyto **nerovnosti sociokulturní.**

Tyto dva typy nerovnosti spolu snad ve všech společnostech výrazně souvisí. V moderní společnosti nižší sociokulturní status snižuje možnosti uplatnění na trhu práce. Zhruba lze říci, že nejlepší možnosti mají ve vyspělých moderních společnostech muži majoritního etnika v mladším středním věku. Nicméně socioekonomickou a sociokulturní nerovnost zkoumají sociologové odděleně jako dva samostatné problémy. V rámci výzkumu sociální stratifikace, která je výrazem především socioekonomických nerovností[14], jsou sociokulturní nerovnosti považovány za jeden z faktorů ovlivňujících umístění individua v socioekoomické struktuře. Sociokulturní nerovnost je považována za danou a nepátrá se po jejích příčinách a mechanismech. Oproti tomu teorie a výzkumy zabývající se symbolickým aspektem nerovnosti považují za danou socioekonomickou nerovnost a zabývají se jen procesy, které vedou k reprodukci stereotypního hodnocení lidí na základě jejich skupinové příslušnosti[15].

Sociálních struktur společnosti je několik. Rod a sociální věk tvoří tzv. sociodemografickou strukturu (jde o demografické charakteristiky, které mají význam v sociálních vztazích), etnikum a rasa tvoří etnickou a rasovou strukturu. Předmětem našeho zájmu je sociální stratifikace, která je uspořádáním statusů úzce souvisejících se zdrojem obživy, tzv. **sociálních statusů.** Páteří stratifikačního systému moderních společností je struktura zaměstnání.

Na místo pojmu sociokulturní nerovnost se lze setkat i s pojmem askriptivní nerovnost. V rámci statusů, které individuum zaujímá, se totiž rozli-

[14] Později uvidíme, že sociální stratifikace má také svůj symbolický aspekt, který zde pro jednoduchost ponechávám stranou.

[15] V učebnicích pak nalézáme čtyři samostatné oddíly věnované základním nerovnostem (sociální stratifikace, vztahy mezi rasami a etniky, věk a stárnutí, rod a sexualita).

šují **statusy připsané** (askriptivní) a **získané**[16]. Askriptivní status je nám připsán zcela nezávisle na naší vůli a nemůžeme ho změnit. Své pohlaví, věk a etnickou příslušnost jsme si nevybrali ani je nemůžeme změnit. Zaměstnání si alespoň do jisté míry zvolit můžeme. V moderní společnosti jsou vzdělání a zaměstnání statusem získaným. To však zdaleka neplatí pro všechny typy společnosti.

1.4. SOCIÁLNÍ STRATIFIKACE

d třiceti lety definoval americký sociolog G. H. Lenski [1966] sociální atifikaci jako **distribuční nerovnost**, tj. nerovné rozdělení **vzácných tků, jimiž jsou materiální blahobyt, moc a prestiž.** Základní problém shrnul do otázky „Co kdo dostává a proč?". S touto definicí se také áme téměř v každé učebnici, ačkoli ji všichni autoři, kteří se tímto lémem zabývají, nesdílejí. Řada autorů nebere v úvahu prestiž, někse zabývají pouze strukturou moci.

každé společnosti nalezneme více či méně jasně oddělená a více či méúsledně hierarchicky uspořádaná uskupení lidí s odlišnou životní úrovstylem života a vyhlídkami do budoucnosti. Sociální strukturu osti v tomto případě tvoří více či méně dokonalá hierarchie mnostatusů, k nimž se pojí určitý objem výše zmíněných vzácných statků ící životní úděl. **Více či méně striktně hierarchické uspořádání soh statusů nebo jejich množin, procesy a instituce, jejichž působse toto uspořádání reprodukuje, nazýváme stratifikační** . Sociální stratifikace je výrazem socioekonomických nerovností jejím pozadí stojí společenská dělba práce.

ologové rozeznávají tři základní typy stratifikačních systémů: kastovní, stavovský a třídní. Kastovní stratifikační systém je institucionálně zaen v náboženství. Práva a povinnosti členů jednotlivých kast jsou izována náboženstvím. Nejvýznamnějším řídícím statusem je zde ý původ. Kasta, do níž se člověk narodí, určuje jeho zaměstnání, může uzavřít sňatek a založit rodinu a s kým se může v běžném životě stýkat. Stavovský (feudální) stratifikační systém je zakotven legisla-

[16] V angličtině achieved, tedy dosažené.

tivně. Privilegia spojená s vyšším statusem jsou právně zaruče Rodinný původ zde rovněž patří k řídícím statusům, nemá však tak f ní vliv, jako v případě kastovní společnosti. Například neurozený voj může být za svou statečnost ve válce povýšen do stavu šlechtického, hatý kupec si může koupit šlechtický titul apod. Stratifikačním systém moderní společnosti přinejmenším do období vyvrcholení industrial je třídní systém. O tom, zda lze za třídní označit i stratifikační systém vy spělé moderní společnosti (tzv. postindustriální) se vedou odborné spo Nerovnosti jsou v třídním systému dány postavením v systému výro zboží a poskytování služeb a postavením na trhu práce. Vliv rodinného vodu je zde výrazně nižší než v systému stavovském. Společenský v stup či sestup není ničím výjimečným.

Konkrétní podoba stratifikačního systému společnosti, v níž žijeme, m na náš život hluboký vliv. Na základě znalosti sociálního statusu určitéh člověka (tj. jeho umístění ve stratifikačním systému) lze s určitou pravd podobností, která se v jednotlivých společnostech liší, odhadnout nap klad, kde a jak bydlí[17], zda a jaké má auto, co čte, zda se účastnil vole a kterou politickou stranu volil, kolik má dětí, kterými chorobami trpí, j kého věku se dožije a některé jeho další životní osudy. Není-li sociá stratifikace přímo ústředním sociologickým problémem, je rozhodně p blémem nepominutelným. Tento mimořádný význam sociální stratifika vede některé sociology dokonce k tomu, že používají pojmů sociá struktura společnosti a sociální stratifikace jako synonym. Pojem sociá struktura společnosti se tak používá v širším a užším smyslu. V širš slova smyslu znamená jakékoli uspořádání statusů a rolí, v užším slov smyslu uspořádání sociálních statusů[18], které jsou dány zdrojem obži a s nimi spojenými celkovými životními podmínkami a životními šanc

[17] Instruktivní je kapitola nazvaná „Člověk ve společnosti" v Bergerově „Pozvání do sociologie" [Berger 1991]. ovšem třeba upozornit, že americká společnost je daleko více stratifikována než společnost naše. Tak například ditel významného výzkumného ústavu Akademie věd u nás může bydlet jak na sídlišti, tak na Hanspaulce ská vilová čtvrť), kde naopak můžeme nalézt i rodinu subalterního úředníka. Tato situace souvisí z řadou spojených s minulým režimem (v daném případě zejména s tendencí k rovnostářství a se špatnou bytovou po tikou) a rychle se mění (viz [Zpráva 1998]).

[18] Někteří autoři také definují sociální strukturu společnosti jako síť institucí. Konečně se lze setkat s rozli ekonomické, politické a sociální struktury společnosti. Ekonomická struktura je vymezena vztahy mezi li v rámci výroby a směny jejích produktů, politická mocenskými vztahy a sociální strukturu pak tvoří vztahy v ci občanské společnosti.

mi. Tyto podmínky a šance představují řadu práv, povinností i očekávané ho chování. Striktně vzato, jde tedy o role. Nicméně pojmu role se v této souvislosti nepoužívá. Je tomu tak pravděpodobně především proto, že ke každému sociálnímu statusu se pojí poměrně složitý komplex rolí.

SHRNUTÍ

S pojmem sociální struktura se setkáváme v celé řadě souvislostí a má to několik významů. Nejobecněji je sociální struktura vymezena jako statusů a rolí. Konkrétně jsou pak sociálními strukturami v obec slova smyslu nejrůznější sociální skupiny a instituce. Specifickým ty sociální skupiny je společnost. Společnost představuje celou řadu ích struktur. Předmětem našeho zájmu jsou struktury tvořené tzv. ří i statusy. Nejčastěji jsou řídícími statusy rod, sociální věk, etnikum), zdroj obživy, v některých společnostech také rodinný původ. ní stratifikace je výrazem socioekonomických nerovností a v jejím stojí společenská dělba práce. Stratifikační systém představuje ví či méně hierarchické uspořádání sociálních statusů (určených zdrojem vy) nebo jejich množin a souhrn institucí, jejichž působením se tento tém reprodukuje. Je jednou z nejvýznamnějších charakteristik každé nosti. Předmětem teoretických diskusí je především sociální stratifi vyspělých moderních společností, jejíž páteří je struktura zaměst Socioekonomické nerovnosti se prolínají s nerovnostmi sociokultur , které jsou dány odlišným hodnocením mužů a žen, lidí různého vě etnik či ras. Tyto dva aspekty sociálních nerovností (socioekonomický okulturní) však sociologové zkoumají relativně odděleně.

PORUČENÁ LITERATURA

r, P. L. (1991). *Pozvání do sociologie.* Praha: Naše Vojsko.

er, J. (1992). *Úvod do sociologie.* Praha: Slon.

a kol.(1991). *Sociologie.* Praha: SPN.

sociologický slovník (1996). Praha: Univerzita Karlova.